

6. Redakcja GazetaPrawna.pl. Projekt liberalizujący przepisy aborcyjne odrzucony przez sejm. GazetaPrawna.pl – biznes, podatki, prawo, finanse, wiadomości, praca. URL: <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8475752,liberalizacja-prawa-aborcynego-odrzucona-przez-sejm.html>.

7. Wyborcza.pl. Wyborcza.pl – Najświeższe wiadomości od Gazety Wyborczej. URL: <https://wyborcza.pl/7,75398,28973270,obowiazkowy-rejestr-ciaz-wchodzi-w-zycie-lekarz-wpisze-dane.html?disableRedirects=true>.

8. ICPD and Human Rights. United Nations Population Fund. URL: <http://surl.li/dfwrs>.

9. Constitution of the World Health Organization. World Health Organization (WHO). URL: <https://www.who.int/about/governance/constitution#:~:text=The%20Constitution%20was%20adopted%20by,are%20incorporated%20into%20this%20text>.

10. P. and S. v. Poland of European Court of Human Rights. no. 57375/08, 30.10.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B»itemid%3A%20002-7226»%7D>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-61>

УКРАЇНСЬКЕ ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ

Нестеренко Г. О.

*доктор філософських наук, професор,
професор-стипендіат*

*Рейн-Майнського університету прикладних наук
м. Вісбаден, Німеччина*

Термін «громадянське суспільство» – непересічний. Його вживають і в побутових розмовах, але більшою мірою – на цю тему написано величезну кількість наукових, і при тому досить глибоких концептуальних розробок.

Зважаючи на існуючі наукові дискусії [1, с. 178-179], уточнимо, що в цій роботі термін «громадянське суспільство» використовується для позначення недержавленої частини суспільства, різноманітних соціальних угруповань, активність яких сприяє розвитку демократії на благо народу та країни. Це спільнота (спільноти) активних громадян, які мають на меті і намагаються творити власну націю-державу. Демократизм, активність, небайдужість, готовність брати відповідальність не лише за особисте життя, а й за долю демократичної держави –

такими є ознаки того феномену, що носить назву «громадянське суспільство». В умовах війни, в якій метою ворога є не лише захоплення територій, але й знищення української держави та ідентичності, – розширюється спектр актуальних питань, пов'язаних із цим соціально-політичним та соціокультурним явищем.

Саме громадянське суспільство в його найрізноманітніших проявах є тим основним суб'єктом, який у різні епохи намагався звільнити землі від іноземного гніту та творив українську державу. (Це і опозиційні політичні постаті, і поети-дисиденти, і партизани Другої Світової війни, і воїни УПА, і ті освітяни та інші діячі просвіти, які передавали дітям знання про спроби будівництва української державності в різні історичні періоди).

З початком повномасштабної російської агресії у 2022 р. активізувалась міграція громадян України в Європу та інші частини світу. Тобто частина тих активних громадян, які так чи інакше впливали на творення власної держави України, масово опинилися за кордоном. Найчастіше – це їхній власний вибір, обумовлений міркуваннями безпеки та захисту життя і здоров'я себе, дітей або батьків. Але чи припинили вони боротися за свободу України та її суб'єктність у кордонах 1991 р.? Як ми бачимо зі статистики та щоденних новин про волонтерство й масові активності українців у різних країнах світу – ні, не припинили.

Варто підкреслити, що говорячи про громадянське суспільство, яке під час війни опинилось за межами України, маються на увазі біженці, переселенці (-ок) в ті чи інші зарубіжні країни, які самі керували цим процесом, а не були депортовані, наприклад, окупаційними властями, тобто вивезені загарбниками з метою знищення української нації. Тобто ключовим у визначенні сутності громадянського суспільства лишається проактивна громадянська позиція та усвідомлений вибір подальшого вектору, пов'язаного зі збереженням української держави та національної ідеї.

За статистикою, з початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України, в країнах Європи зареєстровано найбільше – 7 710 924 біженців із України. 4 386 102 особи зареєструвалися для тимчасового захисту або за аналогічними схемами надання притулку й захисту в Європі [2]. Це дані Управління Верховного комісара ООН у справах біженців – агентства системи Організації Об'єднаних Націй, що займається захистом і підтримкою біженців, сприяє їх інтеграції в чужій країні, добровільному поверненню на батьківщину чи переселенню до третьої країни за потреби.

І ці цифри, як прогнозується [3], можуть стати ще більшими на фоні терористичних дій РФ, а саме після проведення псевдореферендумів у вересні 2022 р. в окупованих областях України з метою їх анексії, після масованих обстрілів усієї України у жовтні 2022 р. Як пише О. Карасапан, «масштаб і швидкість напливу [біженців] та велика кількість тих, хто повертається, є безпрецедентними», навіть якщо

світовий досвід показує, що «біженці не припиняють повністю повертатися в будь-який момент» [4].

Вражаючій кількості біженців за кордоном посприяли і численні пільгові програми в різних країнах, сприятлива політика Євросоюзу, зокрема, оперативна реакція міністрів ЄС, які безпрецедентно швидко (вже 4 березня) домовились активувати Директиву про тимчасовий захист вперше з моменту її прийняття в 2001 р., тим самим забезпечивши миттєвий захист громадянам України. У перші місяці війни абсолютно в усіх країнах ЄС відмічалась підтримка біженців місцевим населенням, всебічні намагання допомогти. Так, дослідження, проведене IPSOS, демонструє, що війна в Україні підвищила суспільну відкритість по відношенню до людей, які рятуються від війни чи притискання [5].

Цифри, поза сумнівом, вражаючі. Масштаб тимчасового переселення в пошуку порятунку від війни – не мислимий донині. Як зазначається на Операційному інформаційному порталі з підтримки діяльності УВКБ ООН, який було створено для обміну інформацією з метою сприяння координації надзвичайних ситуацій, пов'язаних із біженцями – «ситуація з українськими біженцями», загальна цифра в сім мільйонів становить 15,9% від 44-мільйонного довоєнного населення України [2].

Серед біженців багато активних громадян своєї країни, які беруть постійну участь у мітингах та демонстраціях на підтримку України, збирають медикаменти, одяг та обладнання для воїнів, по можливості переводять кошти на потреби армії або мешканців окупованих територій, активно вчать мову для працевлаштування, організують навчання дітей у німецьких школах і допомагають їм навчатись в українських, організують за кордоном українські школи та бібліотеки. Вони об'єднуються у неформальні спільноти для підвищення ефективності своїх дій, і намагаються робити все можливе для допомоги Батьківщині та збереженню соціального капіталу нації, – а, отже, проявляють усі ознаки громадянського суспільства за межами країни. Відповідного статистичного дослідження на цю тему знайти не вдалося, це щоденні спостереження автора з березня по жовтень 2022 р. у Німеччині та спілкування з колегами з інших країн. Цікавим напрямом досліджень у цьому руслі було б проведення порівняльного аналізу поведінки українських біженців у різних країнах і з'ясування питання щодо кореляції цієї поведінки з тим, яка країна була обрана для притулку, а також із тим, яке саме соціальне забезпечення надається в цій країні біженцям.

На активність громадянського суспільства України поза її межами вказують і плани багатьох біженців щодо повернення додому. Загалом, за таких фантазмагоричних, не відповідних ХХІ ст. обставин, українці вчать не планувати. Але певна частина планів озвучується щоденно: «коли ми повернемося додому», «вдома після війни ми зробимо» ... тощо. Як демонструє дослідження, третина біженців сподівається повернутися до України – на фоні того, що лише 19% не мають планів щодо цього [6].

Формат цих тез не дає можливості комплексно осмислити теоретико-прикладне питання організації громадянського суспільства поза межами України. Метою цієї роботи є здійснення першого кроку – означити контури та зафіксувати цю проблему як таку, що потребує наукового розв'язання. Адже раніше це питання в наявних розвідках не виокремлювалось.

В усі часи існувала за кордоном українська діаспора, яка утворювалась внаслідок війн, переслідувань і криз, і вона повсякчас намагалась розвивати українськість за місцем свого проживання. Але тільки зараз ми живемо в часи існування власної держави, не будучи підкореними іншим. Тому сьогодні українське громадянське суспільство і за межами України має більше ступенів свободи для самовираження та позиціонування себе в іншому соціально-політичному та економічному просторі та на фоні інших мігрантів. В українців є всі шанси, про що свідчать і публікації та заяви про те, що українці змінили стереотипний портрет біженця у світі [7].

«Українське громадянське суспільство долучається до війни?» – пише Т. Якоби [8], і це абсолютно справедливо як про громадянське суспільство всередині України, так і за її кордонами. Українці змінили стереотипний «портрет» типового біженця, який більшою мірою займається власною родиною та хоче роками жити за рахунок держави. Більшість українців конкретними діями підтримують свою Батьківщину. Можна, звісно, дослідити, який відсоток біженців лишаються осторонь підтримки української державності або культури. Але це порівняння не матиме наразі смислу. Адже в будь-якому випадку, у порівнянні українського громадянського суспільства версії 2022 р. з версією, наприклад, 1949 р., – сучасне українство однозначно перемагає. Воно яскраво репрезентує цілому світу свою осібну націю та країну, яка впевнено заявляє світу про свою ідентичність, і засвідчує постійну готовність її відстоювати. Як і захищати своєю стійкою ідентичністю весь демократичний світ. Адже демократизм – це сутнісна риса громадянського суспільства як феномена. І він же є ментальною ознакою, іманентно властивою українцям.

Отже, є багато свідчень, що українське громадянське суспільство не обмежується державними кордонами України. Воно існує і поза ними, і війна інтенсифікувала його прояви. Проведений аналіз дозволяє виокремити такі питання, які потребують нагального (у першу чергу, емпіричного) вивчення: які були ключові мотиви виїзду українських біженців за кордон та які чинники детермінують їх поведінку зараз, які активні дії здійснюються ними для перемоги та збереження цілісності української держави, чим можуть сприяти влади приймаючих країн в реалізації цих ініціатив, як змінюється ставлення місцевих мешканців і що ми можемо робити для збереження позитивного ставлення, які є перешкоди і як можна їх нівелювати, які ініціативи розгортаються в різних країнах для розвитку національної самосвідомості українських

дітей та підлітків та які можливі заходи для подальшого розвитку спадковості українського громадянського суспільства.

Література:

1. Нестеренко Г.О. Принципи та механізми самовідтворення української політичної нації: дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03. Київ, 2009. 429 с.

2. Operational Data Portal: Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 20.10.2022).

3. ЄС має бути готовим прийняти більше українців напередодні зими – єврокомісар. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3593080-es-mae-but-i-gotovim-prijnati-bilse-ukrainciv-naperedodni-zimi-evrokomisar.html> (дата звернення: 15.10.2022).

4. Karasapan O. Ukrainian refugees: Challenges in a welcoming Europe. URL: <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2022/10/14/ukrainian-refugees-challenges-in-a-welcoming-europe> (дата звернення: 18.10.2022).

5. The world is becoming more compassionate towards refugees because of Ukraine. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/06/support-for-refugees-rises-amid-ukraine-war-exodus-u-n-high-commissioner-for-refugees-says> (дата звернення: 17.09.2022).

6. Survey of Ukrainian War Refugees. URL: <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/kurzmeldungen/EN/2022/04/survey-ukraine.html> (дата звернення: 08.09.2022).

7. Українці повністю змінили портрет біженця у світі. URL: <https://33kanal.com/news/190199.html> (дата звернення: 17.09.2022).

8. Jacoby T. Mobilizing to Win. Ukrainian civil society pitches in for the war effort. URL: <https://www.city-journal.org/ukrainian-civil-society-mobilizing-to-win> (дата звернення: 08.09.2022).